

מבט על, גיליון 568, 3 ביולי 2014

טורקיה נסחפת ברוחות השינוי הנושבות במזרח התיכון

גליה לינדנשטראוס ו-סופיאן קאדיר קואם

אירועי החטיפה של כשמונים אזרחים טורקיים (דיפלומטים ומשפחותיהם, וכן נהגי משאיות טורקיים) בעיראק על ידי לוחמי ארגון המדינה האסלאמית (שהיה מוכר קודם לכן כ"מדינה האסלאמית של עיראק ואל-שאם" - דאע"ש) וגורמים המסונפים אליו, מסמל את הסכנות הפוטנציאליות הטמונות בכאוס השורר בעת הזאת במזרח התיכון לביטחונה של טורקיה, לכלכלתה, לסחר החוץ שלה ולמידת השפעתה האזורית. האיסור שהוטל זה מכבר על אמצעי התקשורת הטורקיים בכל הנוגע לסיקור משבר החטופים, גם אם יסייע בשחרורם של אחדים מהם, יתרום אך מעט להסתרת ההשלכות השליליות שנמנו לעיל.

בעוד שמדיניות החוץ של טורקיה התמקדה בשנים האחרונות, במידה רבה, בהצבת אתגרים לסטאטוס קוו, או לכל הפחות בהעלאת ביקורת באשר למאפייניו, כיבוש העיר מוסול על ידי דאע"ש היווה תזכורת כואבת נוספת (ומשמעותית לכל הדעות) לכך כי גם לטורקיה יש הרבה מה להפסיד מתהליכים הפוגעים ביציבות האזור. יחסי התלות הכלכלית ההדדית המתפתחים של טורקיה עם מדינות האזור, לצד צרכי האנרגיה ההולכים וגדלים שלה, מתורגמים לסובלנות מועטה לאירועים הצפויים להוביל, במידה גבוהה של סבירות, לירידה חדה בהיקפי הסחר האזוריים (זאת בנוסף לנתיבי ההובלה החסומים מזה זמן בסוריה) ולעלייה במחירי האנרגיה. עיראק מהווה את שוק הייצוא השני בגודלו בעבור טורקיה, אחרי גרמניה, וההערכה היא כי רבע מהיקף הסחר שלה עם מדינה זו, ואולי אף שיעור גבוה יותר, עתיד להיפגע אם הלחימה בעיראק תימשך. 9,000 עובדים טורקיים כבר הספיקו להימלט מעיראק, ולעומת אלפיים המשאיות שנהגו לחצות מדי יום מטורקיה לעיראק דרך מעבר הגבול האבור, עושות את הדרך הזו כיום כאלף בלבד. החשש מהתפרקותה הקרובה של עיראק מוסיף אף הוא לדילמה הניצבת בפני הנהגתה של טורקיה בשאלה, האם לאפשר את המשך הזרמת הנפט בצינור שנבנה מצפון עיראק לטורקיה, על פי הסכם שהושג בין ארביל לבין אנקרה, אך ללא הסכמתה של בגדד. ככל הנראה, טורקיה תימנע מהפסקת הזרמת נפט זו, אך לנוכח העובדה כי צינור הנפט הוא חיוני בעבור עתיד החבל הכורדי, ומהווה מרכיב בשיקוליהם המסובכים של הכורדים העיראקיים האם להכריז על עצמאות, יתכן כי טורקיה תידרש להעריך מחדש את מדיניותה.

השאלה כיצד, ובאיזה היקף, שיתפה טורקיה פעולה עם ארגון המדינה האסלאמית במעורבותו במלחמת האזרחים בסוריה היא סוגיה הנתונה בוויכוח סוער, הן בטורקיה והן מחוצה לה. יש הגורסים, כי המטרה של הפלת בשאר אל-אסד הייתה כה חשובה בעבור הממשלה הטורקית, עד כי היא האפילה על שיקולים אחרים. גם הכורדים בצפון סוריה האשימו את הטורקים בשיטת פעולה עם גורמים ג'יהאדיסטים במאמציהם לבלום את האוטונומיה ההולכת ומתפתחת שלהם. בכירים טורקיים הכחישו טענות אלה במרץ. על אף זאת, גם אם טורקיה רק העלימה עין לנוכח תנועתם של לוחמי ארגון המדינה האסלאמית לסוריה ולעיראק דרך גבולותיה, ברור למדי כי היא לא תוכל עוד להרשות לעצמה להימנע מאימוץ מדיניות ברורה באשר לקבוצה זו.

בעת זו של התפתחות מוזרה של ההיסטוריה, שבה ארצות הברית ואיראן ניצבות באותו הצד של המתרס בנושא העיראקי, וכאשר הן חולקות את האינטרס של בלימת התקדמותו של ארגון המדינה האסלאמית, יכולה טורקיה, על פניו, להוות שותפה במאמצים אלו. תקופה קצרה לפני האירועים במוסול רשם תהליך ההתקרבות הטורקי-איראני התקדמות טובה למדי – נשיא איראן,

חסן רוחאני, ערך ביקור רשמי בטורקיה בתאריכים 9 - 10 ביוני 2014 – הביקור הרשמי הראשון של נשיא איראני בטורקיה מזה 18 שנה. אחד הנושאים שעמד על סדר היום של ביקור זה היה שיתוף פעולה בין שתי המדינות בצעדים שיש לנקוט נגד ארגונים אסלאמיים טרוריסטיים, והצדדים ערכו דיונים גם בסוגיות הקשורות ליציבות האזורית. מיד לאחר ביקור זה נחת בטורקיה המזכיר הכללי של ברית נאט"ו, אנדרס פוג רסמוסן, ותבע מארגון דאע"ש לשחרר את החטופים הטורקיים. יחד עם זאת, בניגוד לארצות הברית ואיראן, ניצבה טורקיה בשנים האחרונות בנתיב התנגשות מול ראש ממשלתה של עיראק, נורי אל-מאליקי, והתמיכה הטורקית שניתנה לממשל האזורי הכורדי עודדה את תביעות הכורדים לעצמאות הולכת וגוברת מרשויות הממשל המרכזי בבגדד.

מחד, מעוניינת טורקיה כי עיראק תמשיך להתקיים כמדינה מאוחדת. מאידך, היא אינה יכולה להרשות לעצמה התחזקות של ארגון המדינה האסלאמית בעיראק, מכיוון שהדבר יהווה איום על השפעתה בצפון עיראק. טורקיה גם הפיקה רווחים רבים מיחסיה המתהדקים עם הממשל האזורי הכורדי, אך טרם נתנה את הסכמתה לרעיון של מדינה כורדית עצמאית לחלוטין בצפונה של עיראק. יש לציין בהקשר זה, כי על אף שהכורדים בצפון עיראק נתפסים כאחת הקבוצות שידן "על העליונה" בכול הקשור להתפתחויות האחרונות בעיראק, למעשה קלט הממשל האזורי הכורדי פליטים ערבים סוניים רבים מן העיר מוסול ומהאזורים הסמוכים אליה, מה שהפך את החבל לפחות הומוגני מבחינה אתנית ממה שהיה בעבר. תהליך זה צפוי אף הוא להצטרף לשיקולים של הכורדים ביחס לשאלה האם להכריז עצמאות.

למעשה, לא עומדות לרשותה של טורקיה חלופות טובות באשר לעיראק. בניגוד למדיניותה הפעלתנית עד מאוד בשנים שקדמו לטלטלה בעולם הערבי, מדיניותה של טורקיה כיום היא פסיבית בעיקרה ומתגוננת. עם זאת, כאשר המדיניות הדו-משמעית ביחס לעתיד עיראק מובילה למשברי חטופים, אין זה ברור האם לטורקיה אכן יש את המותרות של אימוץ מדיניות זו של היעדר החלטה. סגן ראש ממשלת טורקיה, בולנט ארינץ', ביטא לאחרונה את תקוותו שלפיה החטופים ישוחררו במהלך חודש הרמדאן. קיימת סבירות גבוהה באשר לכך כי שחרורם, אם אכן יתממש בקרוב, ינוצל על ידי ראש הממשלה רג'פ טאיפ ארדואן למטרות קמפיין הבחירות שלו לנשיאות (סבב הבחירות הראשון לנשיאות מתוכנן להיערך ב-10 באוגוסט 2014). עם זאת, גם אם החטופים ישוחררו, הדילמות של טורקיה באשר לעמדתה מול ההתפתחויות הנרשמות בעיראק יישארו בעינין. על אף שמקבלי ההחלטות באנקרה חוזרים ומבטאים את רצונה של טורקיה כי עיראק תישאר מאוחדת, נותרה בהם רק אמונה מעטה בכך כי זה אכן מהווה את התסריט הסביר.